Tartók statikája II.

1.

Statikailag határozott síkbeli tartók reakcióerő és igénybevételi hatásábrái statikai és kinematikai elvek alapján

Szabó Imre Gábor
Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar
Építőmérnök Tanszék

1. Rendszerbe sorolás

Mechanika

- Statika
- Szilárdságtan
- Tartók statikája
  - Munka és energiatételek
  - Statikailag határozatlan tartók
  - Hatásfüggvények

2. Idealizálás

A tartó anyagára, a tartó alakjára, elemeire, a kapcsolatok kialakítására és a terhekre vonatkozólag:

- A tartó szilárd test, amely a terhek hatására alakját változtatja. Homogén, izotróp és lineárisan rugalmas.
- A keresztmetszeti síkok az alakváltozás után is síkok maradnak. Megtartják merőleges helyzetüket a tartó hossztengelyére (Bernoulli-Navier hipotézis).

- Kis elmozdulásokról van szó.
- Elsőrendű elmélettel számolunk, azaz az egyenletek felírásakor a szerkezet kiindulási, deformálódásmentes geometriai adatait vesszük figyelembe.
- Érvényes a szuperpozíció elve (egymásra halmozás).

A terhek lehetnek:

Típus szerint:

- állandó terhek,
- esetleges terhek.

Jellegük szerint:

- statikai (erő jellegű),
- kinematikai (elmozdulás, hőmérsékletváltozás).

Az erőterhek lehetnek:

- koncentrált vagy megoszló,
- álló vagy mozgó.

Csak síkbeli tartókkal foglalkozunk.

3. Mozgó teher

A tartón mozgó teher működik.

Több egymással párhuzamos, egymáshoz képest kötött helyzetű, mozgó erőkből álló tehercsoport hatásának vizsgálata visszavezethető, egyetlen a tartón végigmenő egységnyi függőleges erő hatásának vizsgálatára.

Ha a mozgó erő helyzetkoordinátája „*X*" (változó), akkor a kötött ξ (kszí) koordinátájú „*K*" keresztmetszetben keletkező hatásváltozást egy függvény írja le, ez a hatásfüggvény.

A hatásfüggvény jele: η (éta)

A hatásfüggvény értéke az erő pillanatnyi helyzetétől függ.

Statikailag határozott tartók hatásfüggvényei mindig elsőrendűek!

Azt a függvényt, amely a rögzített paraméterű keresztmetszetben a változó „*X*" koordinátájú helyen működő függőleges egységerő által létrehozott erőhatást írja le, *erőhatásfüggvénynek* nevezzük. Az erőhatásfüggvényt ábrázoljuk. Ez a *hatásábra*.

A meghatározás módszerei *statikai* és *kinematikai módszerek* lehetnek.

A valóságban gyakoriak a mozgó terhek. Ilyen tipikus példák lehetnek például a darupályán mozgó darukocsi, vagy hídon közlekedő jármű tengelyterhe. Természetesen ezek térbeli szerkezetek, azonban a számítás egyszerűsítése miatt mindig visszavezethetők síkbeli vizsgálatra.

A hatásábrák készítése grafikus úton nagyon egyszerű, azonban más logikát kíván, mint az eddigiekben a belső igénybevételi ábrák készítése.

A megértés megkönnyítése miatt számítás is mellékelve van a mintapéldákhoz, azonban zárthelyi dolgozatban, illetve vizsgán elegendő a grafikus úton való feladatmegoldás.

Minden esetben kótázott ábrákat kell készíteni, a nevezetes keresztmetszetekben minden szükséges értéket fel kell tüntetni.

Az alapvonal előjelezése azonos, mint a belső igénybevételi ábráknál volt. A tengely felső oldala negatív, az alsó oldala pozitív. Az előjeleket hatásábrák esetén nem szoktuk kiírni.

A támaszerőkből rajzolt hatásábrák mindig a pozitív oldalra kerülnek!

A nyomatéki hatásábrák mindig a húzott oldalra kerülnek!

4. Statikai elvek alapján

A számítás során csupán statikai egyensúlyi egyenleteket kell használni.

Jelölések:

$\eta(A_y)$, $\eta(B_y)$ − reakcióerő hatásábrák;

$\eta(M_A)$ − befogási nyomaték hatásábra;

$\eta(N_K)$ − normálerő hatásábra;

$\eta(T_K)$ − nyíróerő hatásábra;

$\eta(M_K)$ − nyomatéki hatásábra;

1. mintapélda

Adott egy statikailag határozott, mozgó teherrel terhelt kéttámaszú, tartó. A feladat a tartó hatásábráinak elkészítése.

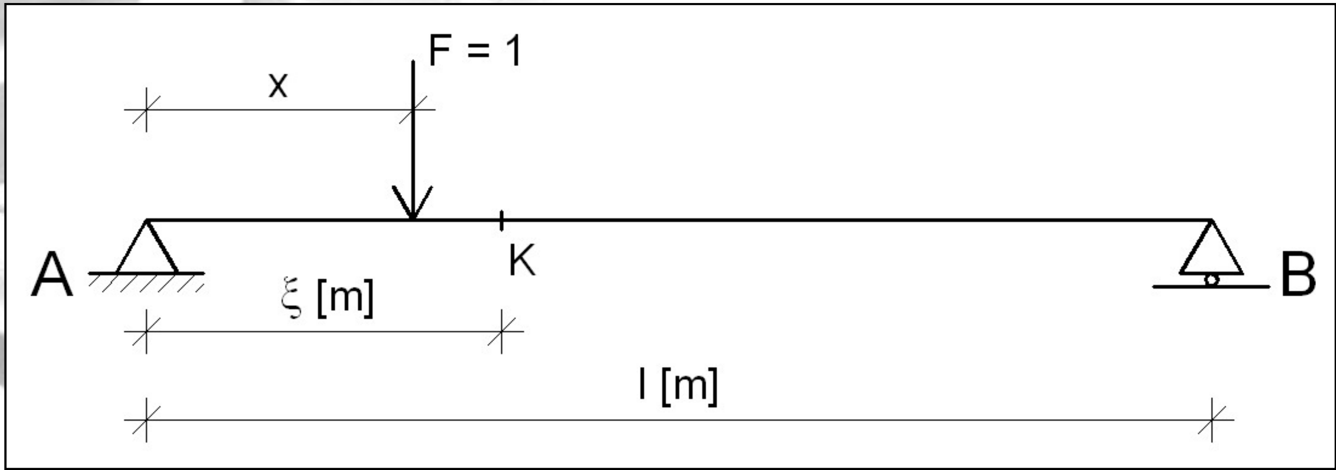

1. ábra. 1. mintapélda – mozgó teherrel terhelt kéttámaszú tartó

Ha feltételezzük, hogy a mozgó teher épp az „*A*” támasz felett áll, akkor az A_y támaszerő értéke ugyanannyi, azaz egységnyi, mint a teher, ekkor a B_y támaszerő értéke nulla.

Ha feltételezzük, hogy a mozgó teher épp az „*B*” támasz felett áll, akkor a B_y támaszerő értéke lesz ugyanannyi, azaz egységnyi, mint a teher, ekkor az A_y támaszerő értéke lesz nulla.

Ez az egyensúly adja a támaszerők hatásábráit.

Ez nem más, mint egy erővel való egyensúlyozás: egy erőt egy azonos nagyságú, azonos hatásvonalú, de ellentétes irányú erő tud kiegyensúlyozni. (*2. ábra*)

A két végpont között mozgó teher pillanatnyi helyzete dönti el azt, hogy a két támaszerő az adott pillanatban épp mekkora nagyságú lesz.

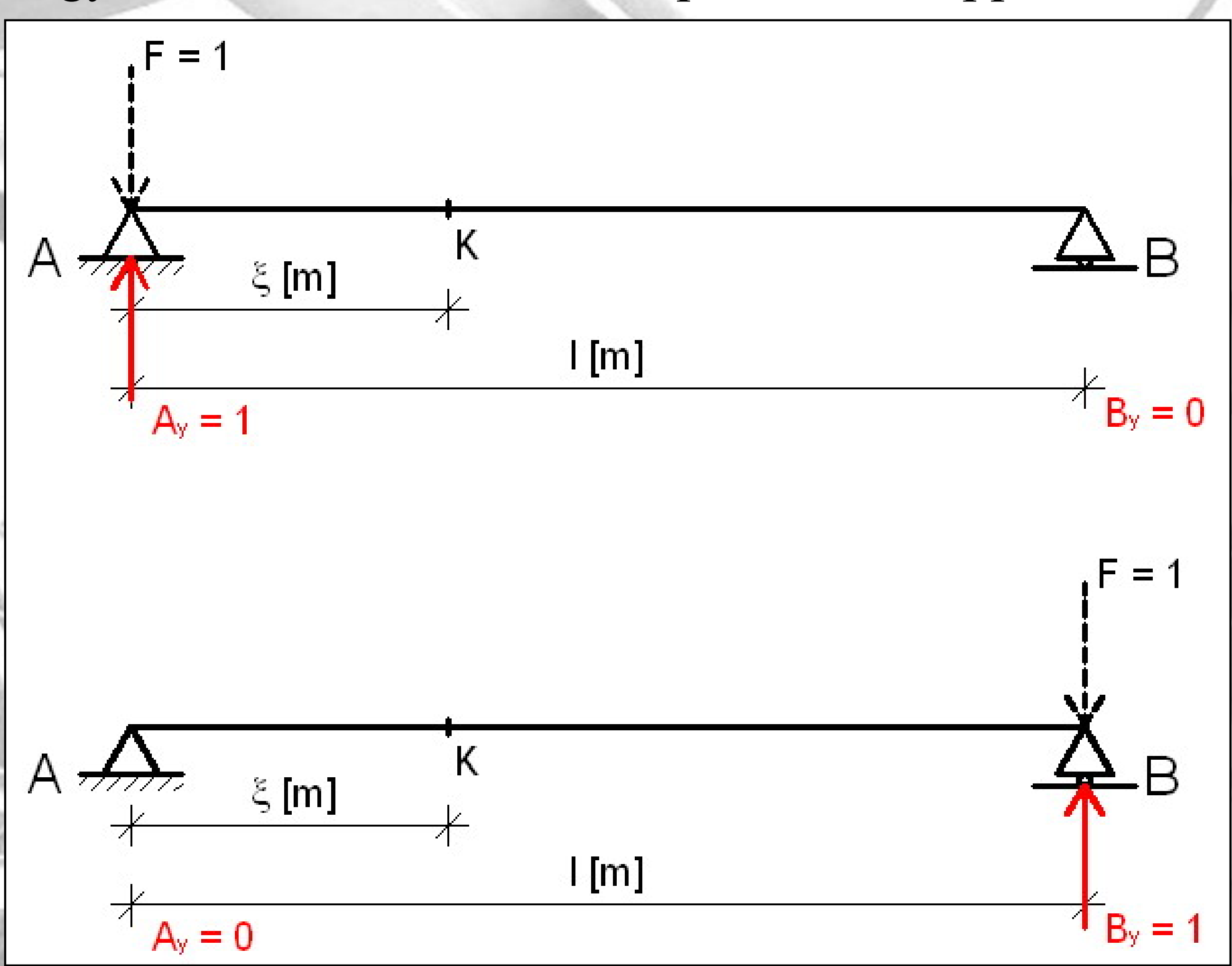

2. ábra. 1. mintapélda – egy erővel való egyensúlyozás

Támaszerők hatásfüggvényei számítással:

$$\sum M_i^{(A)} = 0 \rightarrow B_y$$

$$0 = F \cdot x - B_y \cdot l$$

$$B_y = \frac{F \cdot x}{l}$$

$$\eta_{(B_y)} = \frac{1 \cdot x}{l} = \frac{x}{l}$$

$$\sum M_i^{(B)} = 0 \rightarrow A_y$$

$$0 = -F \cdot (l - x) + A_y \cdot l$$

$$A_y = \frac{-F \cdot (l - x)}{l}$$

$$\eta_{(A_y)} = \frac{-1 \cdot l + 1 \cdot x}{l} = \frac{-l + x}{l}$$

Mivel csak függőleges teher van a tartón, ezért normál irányú hatásfüggvény nem keletkezik.

Nyíró hatásfüggvény számítással:

T_k

$x < \xi_K$

$T_k = +A_y - F$

$\eta_{(T_k)} = +\eta_{(A_y)} - 1$

$x > \xi_K$

$T_k = +A_y$

$\eta_{(T_k)} = +\eta_{(A_y)}$

A számítás során balról jobbra haladva összegezni kell a nyíró hatást kifejtő erőket. Kikötjük, hogy a mozgó teher a „*K*” keresztmetszet előtti, vagy már utána lévő tartórészen mozog.

A grafikus ábrázolásnál halványan lerajzoljuk az eredeti $\eta(A_y)$ hatásábrát, majd minden pontjából kivonunk „*F*”-et, azaz egységnyit, tehát gyakorlatilag párhuzamos eltolás történik negatív irányba (felfelé). Így megkapjuk a végleges ábrát. Balról jobbra haladva a „*K*” keresztmetszetig a párhuzamosan eltolt ábra lesz a végleges, majd a „*K*” keresztmetszet utáni szakaszon az eredeti $\eta(A_y)$ vonala adja a végleges ábrát.

Nyomatéki hatásfüggvény számítással:

$$M_k$$

$$x < \xi_K$$

$$M_k = +A_y \cdot \xi_K - F \cdot (\xi_K - x)$$

$$\eta_{(M_k)} = +\eta_{(A_y)} \cdot \xi_K - \xi_K + x$$

$$x > \xi_K$$

$$M_k = +A_y \cdot \xi_K$$

$$\eta_{(M_k)} = +\eta_{(A_y)} \cdot \xi_K$$

A számítás során balról jobbra haladva összegezni kell a nyomatékokat, ugyanúgy, mint amikor adott keresztmetszetben nyomatékot akarunk számolni balról jobbra.

Itt is kikötjük, hogy a mozgó teher a „*K*” keresztmetszet előtti, vagy már utána lévő tartórészen mozog.

A grafikus ábrázolásnál halványan lerajzoljuk az eredeti $\eta(A_y)$ hatásábra ξ_k-szorosát. A „*K*” keresztmetszet levetített vonalában lesz a nyomatéki hatásfüggvény maximuma. Ezt a pontot össze kell kötni az „*A*” támasz nulla pontjával (a támaszban nulla a nyomaték értéke). Az „*A*” támasz és a „*K*” keresztmetszet között ez a vonal lesz a nyomatéki hatásfüggvény első része. A „*K*” keresztmetszet és a „*B*” támasz közötti szakaszon pedig a megrajzolt $\eta(A_y)$ hatásábra ξ_k-szorosának vonala lesz az ábra további része.

Hatásábrák készítése:

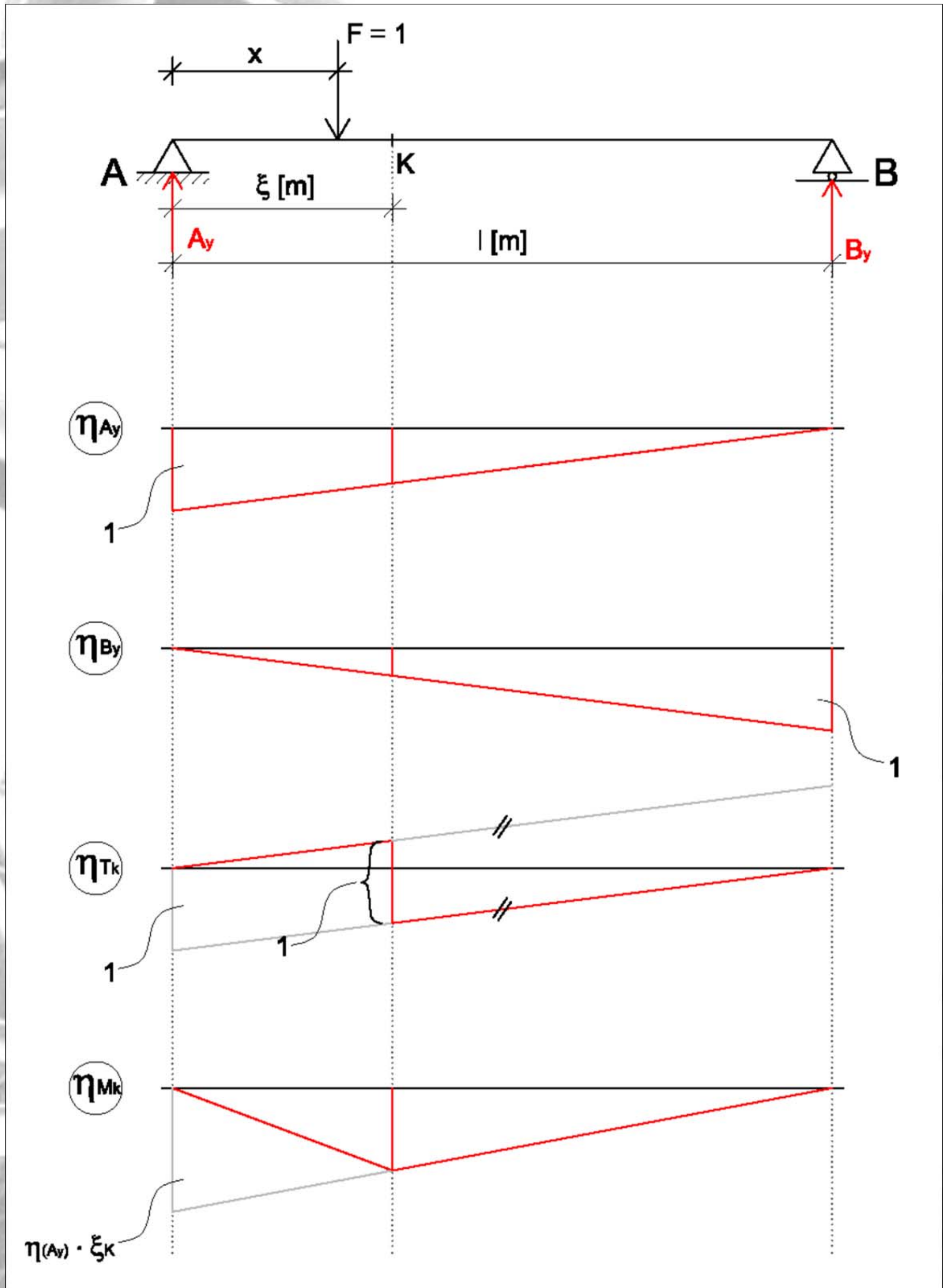

3. ábra. 1. mintapélda – hatásábrák

2. mintapélda

Adott egy statikailag határozott, mozgó teherrel terhelt konzoltartó. A feladat a tartó hatásábráinak elkészítése.

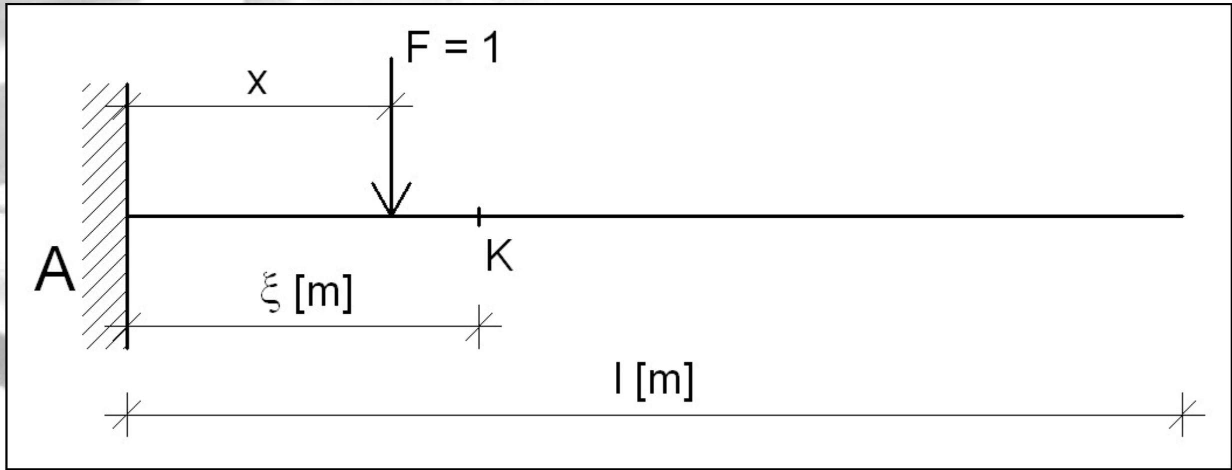

4. ábra. 2. mintapélda – mozgó teherrel terhelt konzoltartó

Befogási nyomaték és támaszerő hatásfüggvényei számítással:

$$\sum M_i^{(A)} = 0 \rightarrow M_A$$

$$0 = F \cdot x - M_A$$

$$M_A = F \cdot x$$

$$\eta_{(M_A)} = 1 \cdot x = x$$

$$\sum F_{iy} = 0 \rightarrow A_y$$

$$0 = -F + A_y$$

$$A_y = F$$

$$\eta_{(A_y)} = 1$$

Mivel csak függőleges teher van a tartón, ezért normál irányú hatásfüggvény nem keletkezik.

Nyíró hatásfüggvény számítással:

T_k

$x < \xi_K$

$T_k = +A_y - F$

$\eta_{(T_k)} = +\eta_{(A_y)} - 1$

$x > \xi_K$

$T_k = +A_y$

$\eta_{(T_k)} = +\eta_{(A_y)}$

Nyomatéki hatásfüggvény számítással:

M_k

$x < \xi_K$

$$M_k = +A_y \cdot \xi_K - F \cdot (\xi_K - x) - M_A$$

$$\eta_{(M_k)} = +\eta_{(A_y)} \cdot \xi_K - \xi_K + x - \eta_{(M_A)}$$

$x > \xi_K$

$$M_k = +A_y \cdot \xi_K - M_A$$

$$\eta_{(M_k)} = +\eta_{(A_y)} \cdot \xi_K - \eta_{(M_A)}$$

Hatásábrák készítése:

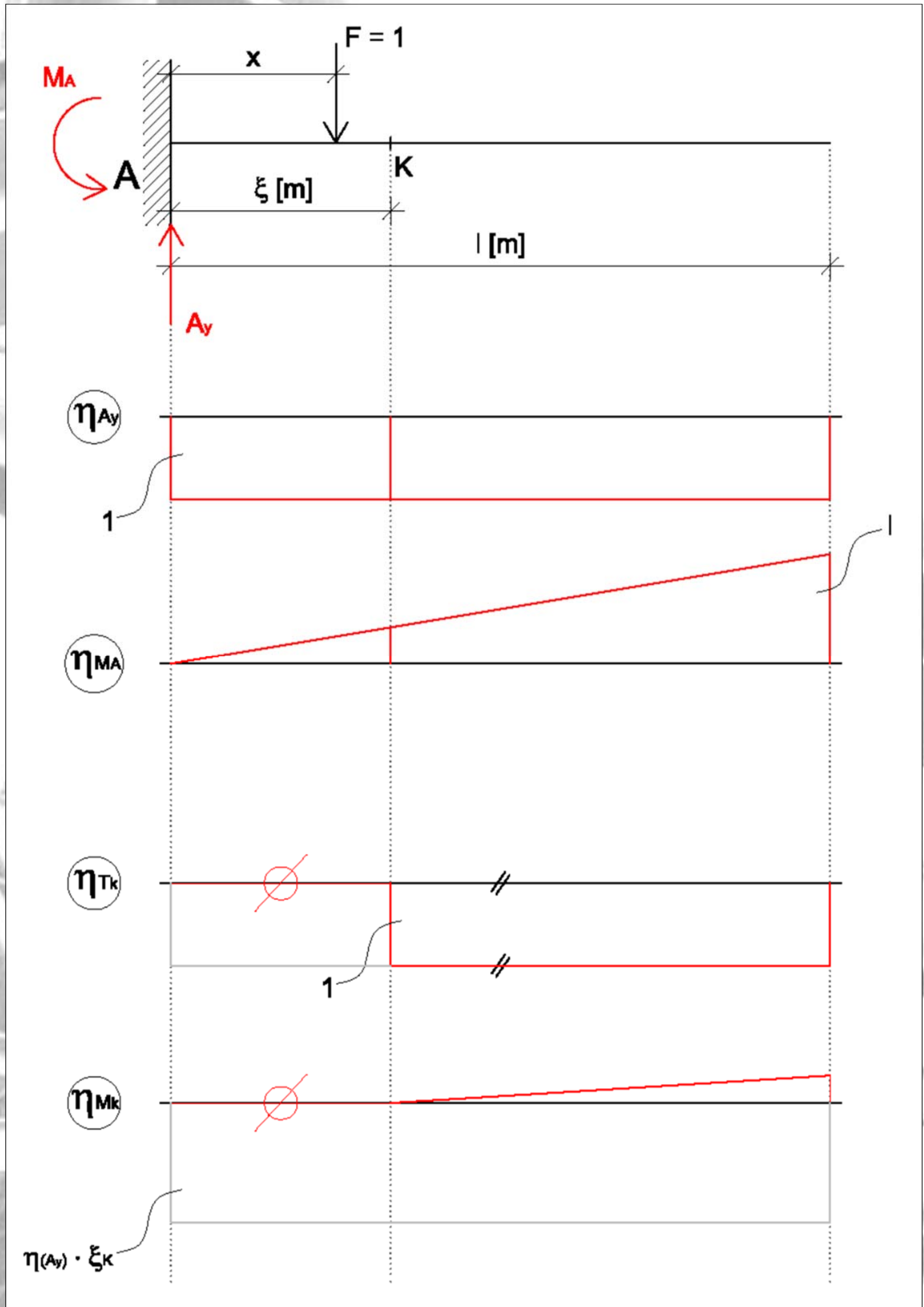

5. ábra. 2. mintapélda – hatásábrák

5. Kinematikai elvek alapján

A módszer a belső erő-külső mozgás felcserélhetőségén alapul.

Az erőhatásábrákat a tartó mozgása révén kinematikus úton nyert eltolódási ábra megszerkesztésével kapjuk.

Felcserélhetőségi tételek:

$$P \cdot e_{pq} = Q \cdot e_{qp} \quad \text{ha} \quad P = Q = 1$$

$$e_{pq} = e_{qp}$$

Maxwel-tétel

Belső erő-külső mozgás felcserélhető

$$C_{12} = e_{12}$$

Munkatételek:

$$L_K = L_B$$

$$L_K^{QP} = L_B^{QP}$$

$$L_K^{PP} = L_B^{BP}$$

5.1 Virtuális elmozdulások tétele

Egy erőrendszer akkor, és csak akkor statikailag lehetséges (egyensúlyi), ha bármilyen virtuális elmozdulás-rendszeren végzett munkája zérus. Vagyis az egységerő által okozott külső és belső erők tetszőleges virtuális elmozdulás-rendszeren végzett munkájának összege, az egységerő minden helyzetében zérus.

A virtuális munka felírásához a tartón egy tetszőleges elmozdulás-rendszert kell felvenni, ez kompatibilis, azaz geometriailag lehetséges kell, hogy legyen.

Az egységerő a virtuális elmozdulás-rendszeren végez munkát. Ha a vizsgált erőhatás külső erő (reakció), akkor virtuális elmozdulást, ha belső erő (igénybevétel), akkor virtuális alakváltozást, vagyis relatív elmozdulást iktatunk be.

Ahhoz, hogy a virtuális elmozdulásnak helyet csináljunk, a tartót át kell alakítani:

- virtuális elmozduláshoz az eredeti kényszer komponenst kell eltávolítani,

- virtuális alakváltozáshoz az alakváltozás jellegének megfelelően egy szabadságfokú belső átvágást kell végrehajtani.

Ez az átalakítás a tartó elmozdulási (kinematikai) szabadságfokát eggyel növeli, azaz fellazítja. Az átalakítással a tartó egy egyszabadságfokú kényszer láncolattá alakul, amelynek elmozdulásait a beiktatott elmozdulás, vagy alakváltozás egyértelműen meghatározza. A láncolat mentén csak elmozdulások jönnek létre, alakváltozások nem.

<u>Virtuális külső munka:</u>

- a vizsgált külső erőnek (reakció) munkája a beiktatott virtuális elmozduláson,
- a tartón mozgó egységerő munkája a határvonalába eső virtuális elmozduláson.

<u>Virtuális belső munka:</u>

- a vizsgált belső erőnek (igénybevétel) munkája a beiktatott virtuális alakváltozáson,
- a tartón mozgó egységerőből keletkező belső erők munkája a virtuális alakváltozási rendszeren.

Miután az egyszabadságfokú láncolaton nem keletkezik alakváltozás, ezért a virtuális belső erők munkája zérus.

5.2 Külső erők (reakciók) hatásábrái kinematikai elvek alapján

A reakcióerő hatásfüggvénye a támasz helyén beiktatott, a reakcióerővel kompatibilis – azaz ellentétes irányú – egységnyi virtuális elmozdulásból kapott, egységteher irányú eltolódás függvénnyel azonos, vagyis függőleges eltolódási ábra.

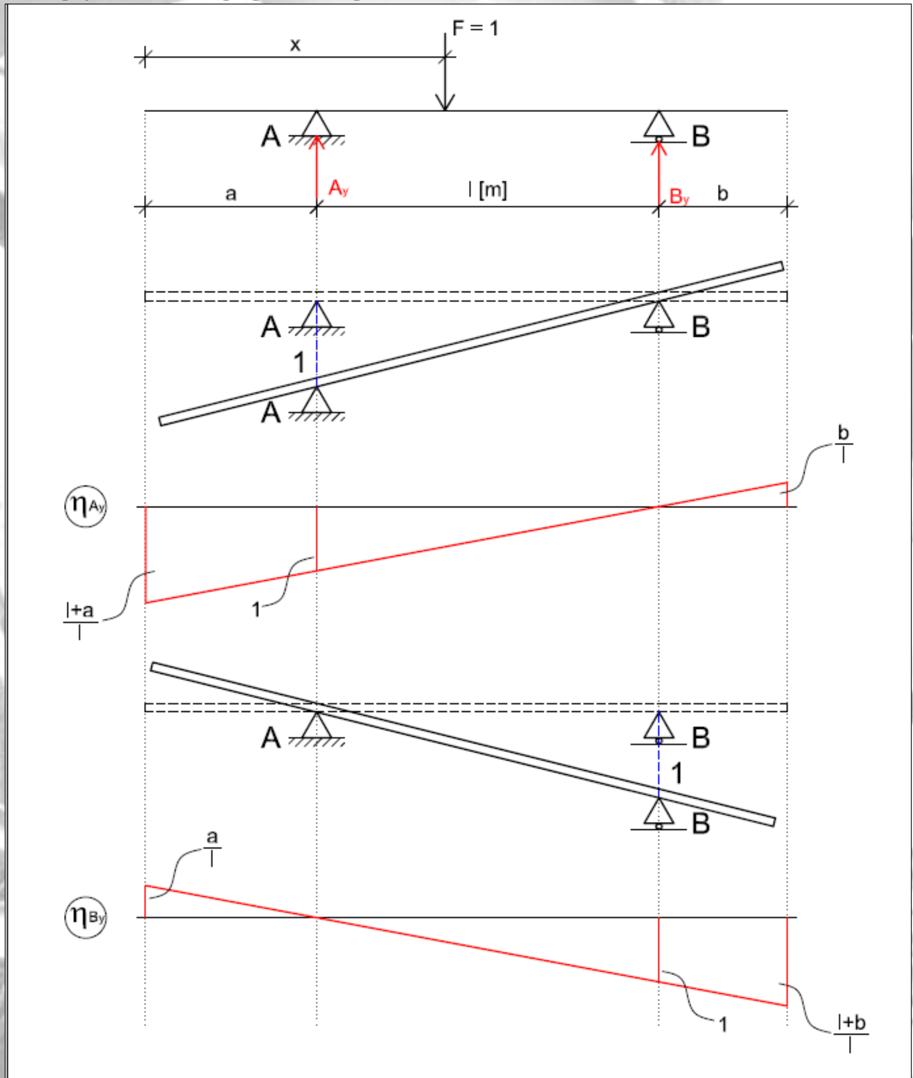

6. ábra. Külső erők hatásábrái kinematikai elvek alapján

5.3 Belső erők (igénybevételi) hatásábrái kinematikai elvek alapján

A vizsgált keresztmetszetbe a belső erővel (igénybevétellel) munkakompatibilis, azaz megegyező irányú virtuális alakváltozást (relatív elmozdulást) iktatunk be, ehhez egyszabadságfokú átvágást végzünk a tartón.

A statikailag határozott tartók igénybevételi hatásábrái egy egyszabadságfokú síkbeli láncolat függőleges eltolódási ábráira vezethető vissza. A síkbeli láncolatok több merev tárcsából állnak, amelyeket síkbeli kényszerekkel, legtöbbször csuklókkal kapcsolunk egymáshoz, illetve a környezethez. Az eltolódási ábrákat létrehozhatjuk számítással és szerkesztéssel.

Számítás:

Valamely keresztmetszet abszolút elmozdulása egyenértékű egy megelőző keresztmetszet elmozdulásának és a köztük lévő relatív elmozdulásoknak együttesével. A haladási irány jobbról balra

$$(\varphi_j, e_j) = (\varphi_i, e_i, \vartheta_{ij}, u_{ij})$$

Zárt vonal elmozdulásai egyenértékűek zérussal.

$$(\vartheta_{ij}, u_{ij}) = 0$$

Hatásábra	Jele	Egy egyszabadságfokú belső átvágást biztosító kapcsolat	Beiktatott alakváltozás (relatív eltolódás)
normálerő, rúderő 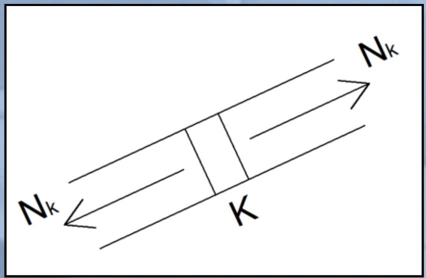	$\eta_{(N_k)}$ $\eta_{(S_i)}$	tengelyirányú relatív eltolódást engedélyező görgők 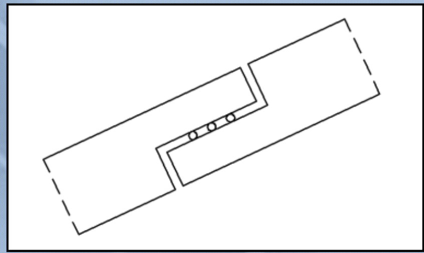	egységnyi relatív eltolódás a rúd tengelyének irányában 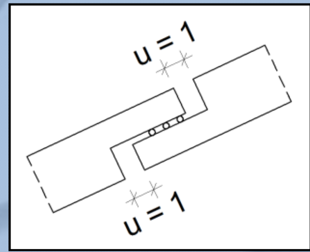
nyíróerő 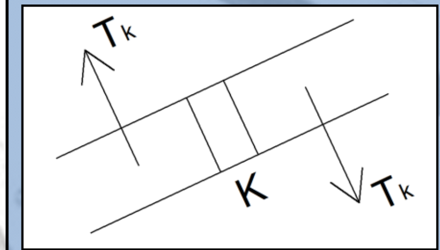	$\eta_{(T_k)}$	tengelyre merőleges relatív eltolódást engedélyező görgők 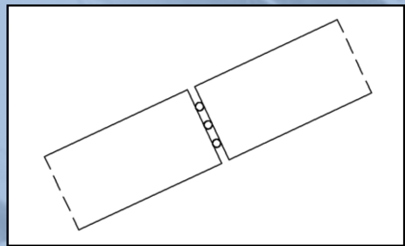	egységnyi relatív eltolódás a rúd tengelyére merőlegesen 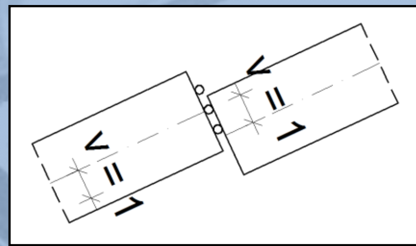
nyomaték 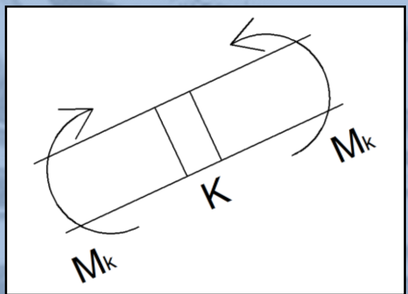	$\eta_{(M_k)}$	relatív elfordulást engedélyező csukló 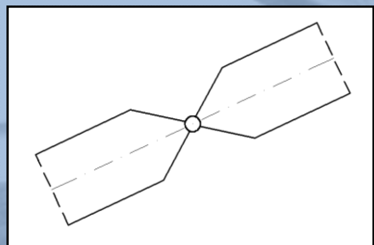	egységnyi relatív elfordulás, elfordulási középpont a rúd tengelyében 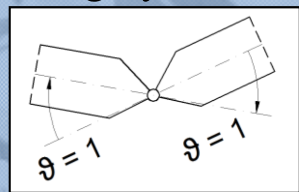

1. táblázat. Relatív elmozdulások beiktatása

Szerkesztés:

1. A kérdéses külső vagy belső erőnek megfelelően átalakítjuk a tartót, azaz létrehozzuk az egyszabadságfokú láncolatot.
2. A láncolaton beszámozzuk a tárcsákat és a hozzájuk tartozó, közvetlenül meghatározható abszolút és relatív pólusokat.

- A láncolati elemek (merev tárcsák) abszolút elmozdulásainak (φ_i, e_i) elfordulási középpontját abszolút pólusnak, a két tárcsa relatív elmozdulásinak (ϑ_{ij}, u_{ij}) elfordulási középpontját relatív pólusnak nevezzük.
- A két tárcsa abszolút pólusai a két tárcsa relatív pólusaival egy egyenesben vannak.
- Három tárcsa relatív pólusai egy egyenesen vannak.
- Abszolút pólus nem mozdul el, ezért a képe az eltolódási ábra zérus tengelyén van.
- Az a tárcsa, amelyen egynél több abszolút pólus van, nem mozdul el, így képe az eltolódási ábra zérus tengelyén van.
- Ha egy tárcsa abszolút pólusa a végtelenben van, a tárcsa önmagával párhuzamosan tolódik el.

- Abszolút eltolódás pólusa az eltolódásra merőleges egyenesen van.
- Relatív eltolódás pólusa az eltolódásra merőlegesen a végtelenben van.

3. Szabadon felvesszük egy olyan tárcsa kimozdult képét, amelyik a kívánt elmozduláshoz tartozik.
4. A kimozdított tárcsához viszonyítva beillesztjük az egységnyi abszolút elmozdulást (a + külső erővel ellentétes irányban), illetve az egységnyi relatív elmozdulást (a + igénybevétellel azonos irányban).
5. Megszerkesztjük a láncolaton a pályát alkotó tárcsák elmozdult képét, ehhez megkeressük a szükséges abszolút és relatív pólusokat, felhasználva a pólusokra vonatkozó összefüggéseket.
6. Végül megszerkesztjük a zérus tengelyt, amely az abszolút pólusok képének geometriai helye.

A hatásábrát a pályát alkotó tárcsák képe és a zérus tengely közötti tartomány alkotja. A tartó geometriája és a beiktatott virtuális relatív elmozdulások birtokában az ábra jellemző ordinátái számíthatók.

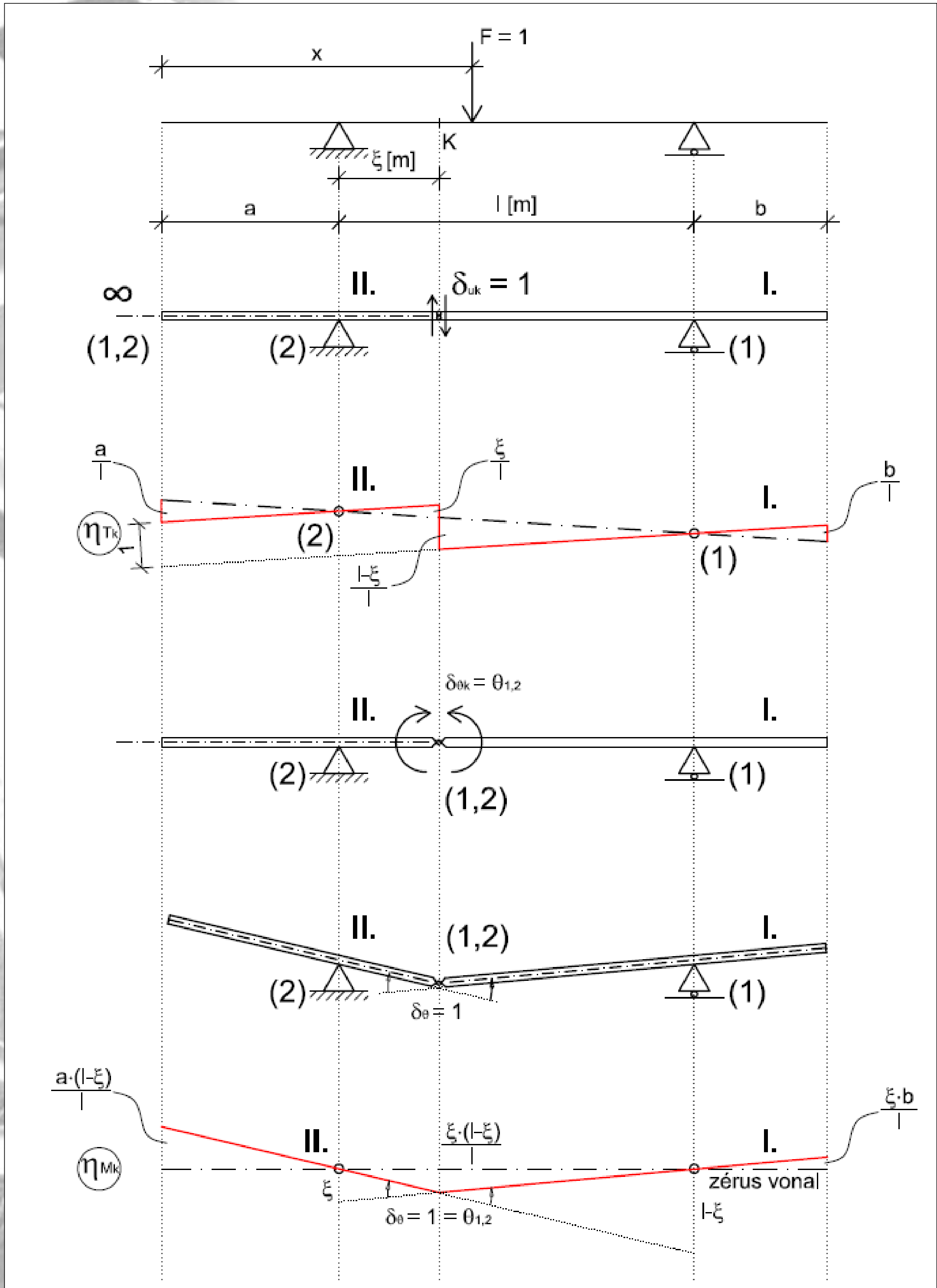

I., II. − Tárcsák
(1,2) − Relatív pólus
(1), (2) − Abszolút pólus

7. ábra. Virtuális elmozdulások beiktatása, 1. példa

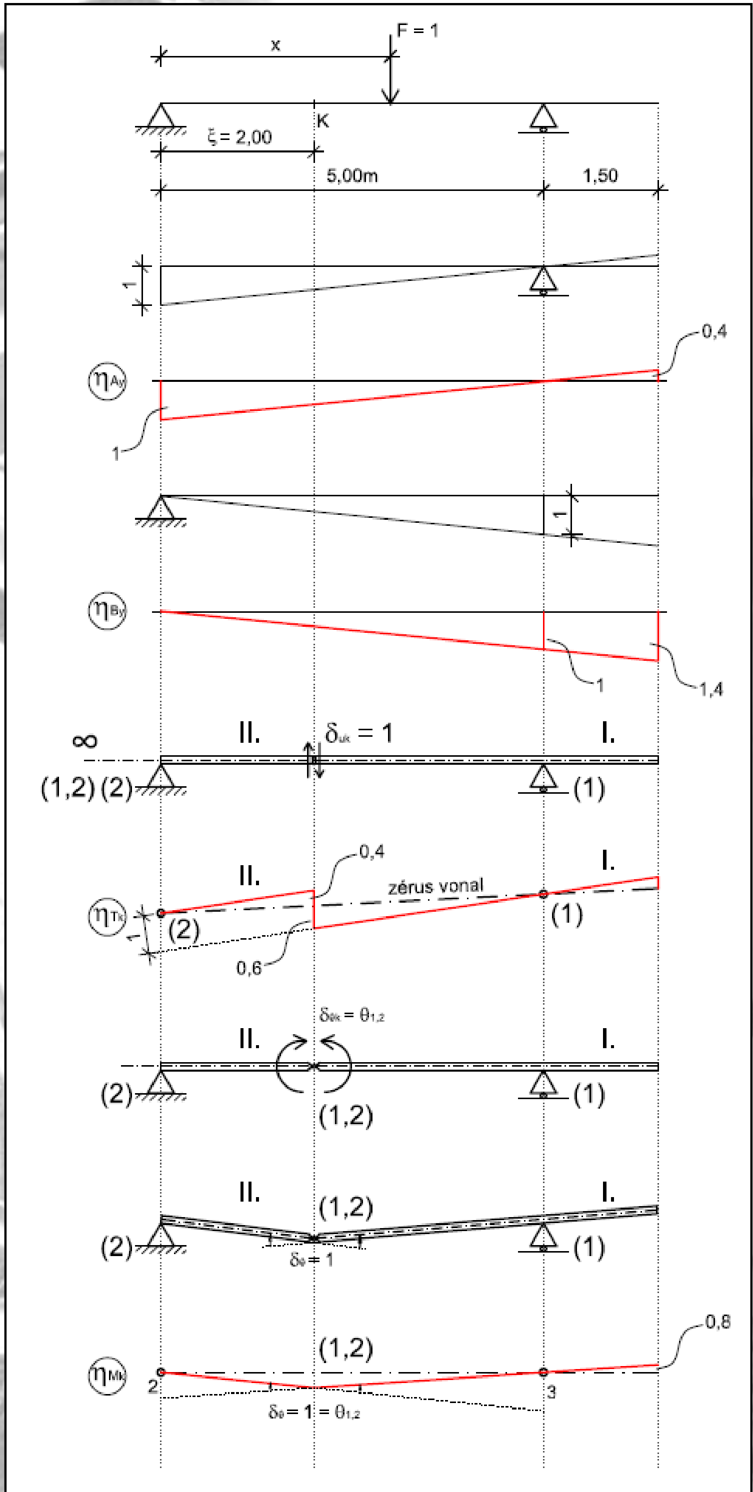

8. ábra. Virtuális elmozdulások beiktatása, 2. példa

Felhasznált irodalom

Hajósné Temesi Eszter : *Tartók statikája. Statikailag határozott síkbeli tartók reakcióerő és igénybevételi hatásábrái. Statikai elvek alapján.* Elektronikus jegyzet, Pécs, 2012

Hajósné Temesi Eszter : *Tartók statikája. Statikailag határozott síkbeli tartók reakcióerő és igénybevételi hatásábrái. Kinematikai elvek alapján.* Elektronikus jegyzet, Pécs, 2012